

Hanna Lech
z domu Młynarczyk
17 lutego 1949 – 6 sierpnia 2008

Poetów wybiera się sobie za młodu...
Kazimierz Wierzyński

Hanna Maria była warszawianką. Urodzona w stolicy, mieszkała w niej przez całe życie, tu się uczyła, pracowała i zmarła. W okresie nauki w Liceum Ogólnokształcącym nr 30, mieszczącym się w ocalałym z wojny budynku na Nowolipkach, przy rogu ul. Żelaznej 88 i Leszna¹, interesowała się przede wszystkim historią i literaturą. Świadectwo dojrzałości uzyskała

w dniu 2 czerwca 1967 r. Studia na Wydziale Historycznym Uniwersytetu Warszawskiego, kierunku archeologia Polski i powszechna, rozpoczęła 1 października 1968 r. w Katedrze Archeologii Pradziejowej i Wczesnośredniowiecznej.

Hanna należała do najlepszych studentek; była nagradzana za wyniki w nauce. W roku akademickim 1972/73 otrzymywała stypendium naukowe. Działała w studenckim Kole Naukowym. Praktyki wykopaliskowe w czasie studiów odbyła na stanowiskach w Kleszewie, pow. Pułtusk, pod kierunkiem mgr. S. Woydy (lata 1969 i 1970), w Iwanowicach, pow. Miechów, pod kierunkiem doc. dr. hab. J. Machnika

¹ W czasach nauki Hanny szkoła mieściła się przy rogu ul. Żelaznej i Al. gen. K. Świerczewskiego – dzisiaj siedziba Urzędu Dzielnicy Warszawa-Wola przy Al. „Solidarności” 90.

(1971 r.) i na mezolitycznym stanowisku kultury De Leien-Wartena w Bergumermeer w prowincji Fryzja w Holandii, pod kierunkiem dr. Raymonda R. Newella z Biologisch-Archaeologisch Instituut Uniwersytetu w Groningen (1972 r.). Ponadto w czasie studiów uczestniczyła w badaniach prehistorycznych kopalń krzemienia w Sąspowie, pow. Olkusz (w latach 1970-1972) i w Polanach, pow. Szydłowiec, stan. II (1972 r.), prowadzonych przez IHKM PAN², współpracując jednocześnie z Zakładem Neolitu i Wczesnej Epoki Brązu oraz Zakładem Paleolitu w Warszawie (obecny Zakład Epoki Kamienia) i równolegle z Zakładem Archeologii Małopolski IHKM PAN w Krakowie. W Pracowni Archeologicznej ZAM IHKM PAN w Igołomi uczestniczyła w opracowaniach materiałów sąspowskich i iwanowickich. Poza obowiązkowymi praktykami przez dwa sezony brała dodatkowo udział w badaniach zespołu osadniczego w Iwanowicach. Specjalizowała się w dziedzinie krzemieniarstwa młodszej epoki kamienia. Już w czasie studiów uczestniczyła w sympozjum poświęconym badaniom krzemieniarstwa neolitycznego i eneolitycznego, zorganizowanym przez doc. dr. hab. J. K. Kozłowskiego w Nowej Hucie, Igołomi i Krakowie w maju 1971 r.³ oraz w międzynarodowym sympozjum archeologicznym *The Mesolithic in Europe*, zorganizowanym w maju 1973 r. w Uniwersytecie Warszawskim przez doc. dr. hab. S. K. Kozłowskiego⁴. W przygotowaniu sympozjum warszawskiego aktywnie pomagała.

Hanna była uczennicą prof. dr. hab. Waldemara Chmielewskiego. Pod jego kierunkiem przygotowała pracę magisterską: *Wytwórczość krzemieniarska kujawskiej grupy kultury pucharów lejkowatych*, opartą na materiałach uzyskanych w trakcie badań grobowców kujawskich, prowadzonych przez K. Jażdżewskiego i W. Chmielewskiego, udostępnionych jej przez obu uczonych. Tytuł zawodowy magistra uzyskała z wynikiem bardzo dobrym, zdając egzamin ostateczny w dniu 25 czerwca 1973 r. przed komisją w składzie prof. W. Chmielewski, doc. dr. hab. J. Gąsowski (przewodniczący) i doc. S. K. Kozłowski. Napisana przez Hannę praca została oceniona wysoko i złożona z inicjatywy prof. W. Chmielewskiego do druku w roczniku „Światowił”, od razu w 1973 r. Niestety, początkowo trudności, a następnie siedmioletnia przerwa w publikowaniu tego rocznika (t. 33:1972; t. 34:1975; t. 35:

1982) spowodowały, iż obszerny artykuł ukazał się z dużym opóźnieniem i w niedobrym okresie (stan wojenny), przez co odegrał mniejszą rolę w badaniach krzemieniarstwa neolitycznego, niż gdyby ukazał się kilka lat wcześniej, jak było planowane⁵.

Po studiach Hanna pracowała na stanowisku asystenta w Zakładzie Epoki Kamienia IHKM PAN, zatrudniana w trybie umów okresowych; współpracowała nadal z Zakładem Archeologii Małopolski Instytutu w Krakowie. W tym czasie uczestniczyła w badaniach stanowisk Gorzów Wlkp.-Chwałęcice, Iwanowice-Babia Góra III oraz kopalni w Sąspowie (sezon wykopaliskowy 1973). W ocenie ówczesnego kierownika ZEK IHKM PAN doc. dr. hab. Jana Kowalczyka wykazywała doskonale przygotowanie teoretyczne i dużą wiedzę praktyczną w dziedzinie archeologii oraz umiejętność organizacji i prowadzenia średniej wielkości badań wykopaliskowych⁶.

Wobec braku perspektyw stałego zatrudnienia w Instytucie, od 2 maja 1974 r. Hanna podjęła pracę w Pracowni Archeologiczno-Konserwatorskiej PP PKZ Oddział Warszawa, przejmując po mgr. Janie Michalskim badania wielokulturowego stanowiska Warszawa-Grochów, ul. Górników⁷. W ciągu pierwszych dziesięciu lat zatrudnienia przeszła w PP PKZ drogę awansu zawodowego od stanowiska młodszego konserwatora do stanowiska starszego specjalisty, które otrzymała z dniem 1 stycznia 1985 r. W roku akademickim 1976/77 była słuchaczką Studium Podyplomowego Muzealnictwa i Konserwatorstwa Archeologicznego w Instytucie Archeologii UW, które ukończyła z wynikiem bardzo dobrym na podstawie pracy: *Cmentarzysko kultury grobów kloszowych Warszawa-Grochów, ul. Ostrobramska. Materiały z badań w latach 1973-1975*. To interesujące opracowanie, proponujące nowe interpretacje odkrytych grobów i innych obiektów archeologicznych, wiązanych przez Autorkę z obrządkiem pogrzebowym i kultem zmarłych wśród pradziejowych wspólnot wykorzystujących cmentarzysko w 2. połowie I tys. p.n.e., nie zostało niestety opublikowane, mimo bardzo pozytywnej oceny ze strony dr T. Węgrzynowicz⁸. Hanna nie znalazła czasu, aby przygotować maszynopis do druku.

Z punktu widzenia historii osadnictwa na terenie dzisiejszej Warszawy ważnym stanowiskiem archeolo-

² Lech 1972, 40, przypis 4; 2006, 741-743; Chmielewska 1988, 144.

³ J. K. Kozłowski (red.) 1971.

⁴ S. K. Kozłowski (red.) 1973.

⁵ Młynarczyk 1982.

⁶ Opinia z dnia 10 kwietnia 1974 roku (znak ZEK/1-53/74).

⁷ Młynarczyk 1977.

⁸ Por. Węgrzynowicz 1982, 270, pkt. 171.

gicznym jest wczesnośredniowieczna osada otwarta typu wiejskiego na stan. 13 „Pasiccka” w Warszawie-Wilanowie, datowana na XI/XII-XIII wiek, badana przez Hannę we współpracy z Urszulą Perlikowską i Iwoną Modrzewską w latach 1976-1979⁹. Hanna brała również udział w innych ważnych badaniach prowadzonych przez warszawską Pracownię Archeologiczno-Konserwatorską PP PKZ, m.in. wraz z Urszulą Perlikowską-Puszkarską na Wzgórzu Zamkowym w Sieradzu i w Czarnej Wielkiej, pow. Siemiatycze.

W czasie pracy w PP PKZ Hanna nadal rozwijała zainteresowania krzemieniarstwem neolitycznym. W marcu 1978 r. uczestniczyła w sympozjum *Początki neolityzacji Polski Południowo-Zachodniej* we Wrocławiu, zorganizowanym przez tamtejszy Oddział Polskiej Akademii Nauk, a w grudniu tegoż roku w czasie pobytu w Pracowni Instytutu Archeologii ČSAV w Bylanach, okr. Kutná Hora we wschodnich Czechach, zapoznała się z przemysłem krzemiennym słynnej, wielofazowej osady kultury ceramiki wstęgowej rytej, dokumentując po raz pierwszy rysunkowo liczne narzędzia, półsurowiec i odpadki produkcyjne. W następnym roku brała krótko udział w rozpoczynanych właśnie, nowych badaniach w Krzemionkach Opatowskich, a we wrześniu 1979 r. w badaniach wczesnoneolitycznej osady kultury starczewskiej w Porodinie w Jugosławii (Macedonia), delegowana przez PP PKZ. W październiku 1979 r. wygłosiła referat na ogólnopolskim sympozjum *Kultura pucharów lejkatych w Polsce*, zorganizowanym w pięknej scenerii pałacu Leszczyńskich (później Sułkowskich) w Rydzynie przez doc. dr. hab. T. Wiślańskiego, z ramienia Oddziału Poznańskiego PAN oraz Leszczyńskiego Towarzystwa Kulturalnego¹⁰. Znacznie później uczestniczyła w opracowaniu i przygotowaniu do druku wyników analizy materiałów krzemiennych ze Strachowa¹¹.

W 1978 r. prof. dr. hab. R. Schild zwrócił się w imieniu IHKM PAN do Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Radomiu w sprawie konieczności przeprowadzenia archeologicznych badań ratowniczych na stanowisku Wierzbica „Zełe”, odkrytym w latach międzywojennych przez S. Krukowskiego¹², w związku ze zniszczeniami dokonanymi tam w trakcie przygotowań do jednej z dużych inwestycji deka-

dy gierkowskiej – cementowni „Przyjaźń” II¹³. WKZ uznał potrzebę podjęcia prac i zaproponował IHKM PAN przeprowadzenie tych badań, przy finansowaniu ich z funduszy konserwatorskich. Okazało się jednak, iż wprowadzone wówczas przepisy uniemożliwiały Instytutowi podjęcia się tak finansowanych wykopaliisk. Ograniczenia te nie dotyczyły PP PKZ. W ten sposób narodziła się idea powierzenia Hannie badań uroczyska „Zełe”, przy bliskiej współpracy z ZEK IHKM PAN. Prace terenowe rozpoczęte jesienią 1979 r. trwały do 1988 r., a przez następne dwa lata Hanna prowadziła jeszcze prace dokumentacyjne na zlecenie WKZ w Radomiu. Badania kopalni krzemienia czekoladowego Wierzbica „Zełe” były największym przedsięwzięciem naukowym w życiu Hanny¹⁴. Należą do najlepiej przeprowadzonych prac badawczych tej kategorii stanowisk w Polsce w XX wieku, dzięki wykorzystaniu doświadczeń zebranych w trakcie wcześniejszych badań kopalni krzemienia prowadzonych przez IHKM PAN w latach siedemdziesiątych minionego stulecia¹⁵. Znaczenie dokonanych w Wierzbicy odkryć polega między innymi na wykazaniu oraz przekonującym udokumentowaniu, po raz pierwszy w Polsce i w Europie, funkcjonowania górnictwa krzemienia do schyłku epoki brązu i początku epoki żelaza. Dzięki temu odkryciu badania uroczyska „Zełe” weszły do literatury europejskiej¹⁶.

Hanna zyskała sobie w Wierzbicy dużą sympatię, a jej działania spotykały się przez lata z autentycznym zainteresowaniem i życzliwym wsparciem dyrekcji cementowni. Z inicjatywy dyr. Reszczyka powstał nawet artykuł napisany dla czasopisma branżowego *Cement – Wapno – Gips*¹⁷, a nieistniejąca już dzisiaj Cementownia „Przyjaźń” rozważała utworzenie na uroczysku „Zełe” pawilonu z odsłoniętym szybem i małą wystawą archeologiczną.

Za osiągnięcia w pracy zawodowej Hanna była wyróżniona medalem 35-lecia PP PKZ (w 1986 r.), srebrną odznaką PP PKZ (w r. 1988), a w 1989 r. została odznaczona srebrnym krzyżem zasługi. W 1989 r. należała do grupy członków założycieli Stowarzyszenia Naukowego Archeologów Polskich.

Pracę w PP PKZ Hanna utraciła z dniem 30 kwietnia 1990 r., w wyniku przeprowadzonej przez dyrek-

⁹ Młynarczyk 1980.

¹⁰ Lech, Młynarczyk 1981.

¹¹ Kulczycka-Leciejewiczowa 1997, 4.

¹² Krukowski 1939, 98-101, tabl. 36-39; Schild 1971, 34-35.

¹³ Młynarczyk 1983a, 88.

¹⁴ Z tego okresu pochodzi zamieszczona fotografia Hanny.

¹⁵ Lech 2008, 281-283.

¹⁶ Młynarczyk 1983a; H. & J. Lech 1984.

¹⁷ Młynarczyk 1983b.

cję drastycznej redukcji zatrudnienia w Oddziale Warszawskim Przedsiębiorstwa. Przez ponad półtora roku była bezrobotna; potem miała się różnych zajęć poza archeologią, podejmując sporadycznie wraz z J. Lechem ogólne podsumowania wybranych aspektów badań kopalni Wierzbica „Zełe”¹⁸. Do planowanego, wspólnego przygotowania monograficznego opracowania wyników wykopalisk na tym ważnym stanowisku archeologicznym już nie doszło.

W ostatnich kilkunastu latach Hanna poświęciła się z wielkim oddaniem wychowywaniu syna Jana Jakuba, opiece nad chorymi rodzicami i domem rodzinnym. Działała społecznie w Stowarzyszeniu Sąsiedzkie Włochy, gdzie była ceniona i lubiana. To część z powodów, które sprawiły, że jej możliwości w pracy na polu archeologii nie zostały w pełni wykorzystane. Wobec przeciwności życiowych potrafiła być osobą zdecydowaną i twardą. W obliczu choroby była bardzo dzielna, traktując ją z pewną dozą wyższości i lekceważenia. Jak napisał o Hannie przed laty prof. Jan Machnik:

„...dała się poznać jako bardzo uzdolniony badacz terenowy, pełen zapału, inicjatywy, a przy tym wyjątkowo sumienny i zdyscyplinowany. Znakomicie opłynała nowoczesne metody eksploracji i dokumentacji terenowej. Jest przy tym uzdolniona plastycznie, co sprawia, że wykonana przez nią, bądź też nadzorowana dokumentacja wykazuje zawsze wysoki poziom techniczny”¹⁹.

* * *

W piękne, słoneczne południe, 19 sierpnia, odprowadziliśmy urnę z prochami Hanny na miejsce jej ostatecznego spoczynku w kwaterze B43 Cmentarza Wojskowego na warszawskich Powązkach, w części nekropolii dobrze Hannie znanej. Spoczęła wśród grobów osób jej bliskich, przyjaciół i znajomych, pozostawiając po swej wędrówce przez życie dobrą pamięć. Hanna była osobą pracowitą, uczciwą, w działaniach swoich systematyczną i rzetelną, a jednocześnie towarzyską, pogodną, często radosną. Taką pragniemy ją zapamiętać.

Jacek Lech i Urszula Perlikowska-Puszkarska

BIBLIOGRAFIA

- Chmielewska M.
1988 *The Early Bronze Age flint mine at site II, Polany, Radom district*, „Przegląd Archeologiczny”, t. 35, 139-181.
- Kozłowski J. K. (red.)
1971 *Z badań nad krzemieniarstwem neolitycznym i eneolitycznym*, Kraków.
- Kozłowski S. K. (red.)
1973 *The Mesolithic in Europe*, Warsaw.
- Krukowski S.
1939 *Paleolit*, (w:) S. Krukowski, J. Kostrzewski, *Prehistoria ziem polskich. Część I*, „Encyklopedia Polska PAU”, t. 4, cz. 1(5), Kraków, 1-117.
- Kulczycka-Leciejewiczowa A.
1997 *Strachów: osiedla neolitycznych rolników na Śląsku*, Wrocław.
- Lech H. & J.
1984 *The prehistoric flint mine at Wierzbica “Zełe”: a case study from Poland*, „World Archaeology” 16(2), 190-208.
1995a *PL 3 Wierzbica “Zełe”, Radom province*, „Archeologia Polona”, t. 33, 465-480.
1995b *The Wierzbica “Zełe” flint mine*, (w:) J. Budziszewski, R. Michniak (red.), *VIIIth International Flint Symposium. Warszawa – Ostrowiec Świętokrzyski, 4-8 September 1995. Guide-Book of Excursion 2. Northern Foothslopes of Holy Cross Mountains*, Warsaw, 28-30.
1995c *The prehistoric flint mine at Wierzbica “Zełe”: a second approach*, (w:) *VIIIth International Flint Symposium. Warszawa – Ostrowiec Świętokrzyski, 4-8 September 1995. Abstracts*, Warsaw, 27-28.
1997a *Górnictwo krzemienia w epoce brązu i wczesnej epoce żelaza. Badania uroczyska „Zełe” w Wierzbicy, woj. radomskie*, (w:) J. Lech, D. Piotrowska (red.), *Z badań nad krzemieniarstwem epoki brązu i wczesnej epoki żelaza*, „Komitet Nauk Prai Protohistorycznych. Prace”, t. 2, Warszawa, 95-113.
1997b *Flint mining among Bronze Age communities: a case study from Central Poland*, (w:) R. Schild & Z. Sulgostowska (red.), *Man and Flint*, Warszawa, 91-98.
- Lech J.
1972 *Odkrycie kopalni krzemienia na stanowisku I w Sąspowie, pow. Olkusz*, „Sprawozdania Archeologiczne”, t. 24, 37-47.
2006 *Mistrz, uczeń i Dolina Sąspowska*, (w:) J. Lech, J. Partyka (red.), *Jura Ojcowska w pradziejach i początkach państwa polskiego*, Ojców, 717-758.
2008 *Mining and distribution of flint from Little Poland in the Lengyel, Polgár and related communities in the Middle/Late Neolithic – a brief outline*, (w:) Z. Sulgostowska, J. Tomaszewski (red.), *Man*

¹⁸ Lech H. & J. 1995a; 1995b; 1995c; 1997a; 1997b.

¹⁹ Opinia z dnia 19 kwietnia 1974 r.

– *Millennia – Environment. Studies in honour of Romuald Schild*, Warsaw, 281-292.

Lech J., Młynarczyk H.

- 1981 *Uwagi o krzemieniarstwie społeczności wstęgowych i wspólnot kultury pucharów lejkowatych. Próba konfrontacji*, (w:) T. Wiślański (red.), *Kultura pucharów lejkowatych w Polsce*, Poznań, 11-36.

Młynarczyk H.

- 1977 *Badania wielokulturowego stanowiska Warszawa-Grochów, ul. Górników, w latach 1973-1975*, „Sprawozdania Archeologiczne”, t. 29, 123-132.
- 1980 *Badania wczesnośredniowiecznej osady Warszawa-Wilanów, stan. 13 „Pasieka”, w latach 1976-1978*, „Sprawozdania Archeologiczne”, t. 32, 197-205.
- 1982 *Materiały krzemienne z grobowców kujawskich w Sarnowie, Gaju, Leśniczówce i Wietrzychowicach*, „Światowit”, t. 35, 55-93.

- 1983a *Wstępne wyniki badań kopalni krzemienia czekoladowego Wierzbica „Zełe”, woj. Radom, w latach 1979-1981*, „Sprawozdania Archeologiczne”, t. 35 (1984), 87-115.

- 1983b *Prehistoryczna kopalnia krzemienia na uroczysku „Zełe” w Wierzbicy, w województwie radomskim*, „Cement – Wapno – Gips”, t. 36/50(3), 79-82.

Schild R.

- 1971 *Lokalizacja prehistorycznych punktów eksploatacji krzemienia czekoladowego na północno-wschodnim obrzeżeniu Gór Świętokrzyskich*, „Folia Quaternaria”, t. 39, 1-61.

Węgrzynowicz T.

- 1982 *Szczątki zwierzęce jako wyraz wierzeń w czasach ciałopalenia zwłok*, Warszawa.

